

Çeşm-i Cihan

Çeşm-i Cihan:
Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi
ISSN: 2149-5866
Sayı: 11 (Aralık) 2024 s. 68-78, TÜRKİYE
DOI: 10.30804/cesmicihan.1570417
Araştırma Makalesi

DÎVÂNU LUGÂTÎ'T-TÜRK'TE MİSAFİR ANLAYIŞI VE MİSAFİRPERVERLİK

Seval KOCAER *

Öz: Türk toplumlarının vazgeçilmez karakteristik özelliklerinden biri de, misafirperver olmaları ve misafire çok fazla önem vermeleridir. Bu nedenle Türk geleneğinde, misafiri iyi karşılamak, ağırlamak, misafire güler yüz göstermek, misafiri memnun etmek her Türk insanı için önemli ve zorunlu bir görev sayılmaktadır. Bu yüzden Türk toplumunda önemli yere sahip olan misafirperverlik olgusu, kültürel değerlerin en başında gelmektedir. Dîvânu Lugâtî't-Türk'ün söz varlığı, birçok alanda olduğu gibi, XI. asır Türk toplumunda misafirperverlik hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada, Dîvânu Lugâtî't-Türk'te misafirperverlik ifadeleri tespit edilecek ve incelenecektir. Böylece, Türk kültür tarihine ışık tutan, Kaşgarlı Mahmud' un eşsiz eseri Dîvânu Lugâtî't-Türk'te, Türk insanın karakteristik özelliklerinden biri olarak kabul edilen misafirperverlik anlayışı, Türk toplumunun misafire verdiği önemi ve günümüzdeki misafirperverlik anlayışındaki devamlılığı ve değişimi ele alınacaktır. Bu amaçla, önce Divanü Lûgati't-Türk içeriği tümüyle taranarak çağının misafir ağırlama yaklaşımlarını, misafire yönelik bakış açısını, adabı muaşeretini, hediye takdim etmeyi ve ikram edilen temel yiyecek-içecekleri yansıtan bütün kelime, deyim, atasözü, beyit ve manzum parçaları belirlenmiş; daha sonra Türk kültüründeki misafirperverliğin önemine açıklık getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk toplumu, Dîvânu Lugâtî't-Türk, Misafir, Misafirperverlik, Değişim.

GUEST UNDERSTANDING AND HOSPITALITY IN DÎVÂNU LUGÂTÎ'T-TÜRK

Abstract: One of the indispensable characteristic features of Turkish societies is that they are hospitable and attach great importance to guests. For this reason, in the Turkish tradition, welcoming the guest well, hosting them, showing a smiling face to the guest, and making the guest happy are considered an important and mandatory duty for every Turkish person. Therefore, the phenomenon of hospitality, which has an important place in Turkish society, is one of the most important cultural values. The vocabulary of Dîvânu Lugâtî't-Türk, as in many areas, dates back to the 11th century. It also contains important information about hospitality in the 11th century Turkish society. In this study, expressions of hospitality in Dîvânu Lugâtî't-Türk will be identified and examined. Thus, in Kaşgarlı Mahmud's unique work Dîvânu Lugâtî't-Türk, which sheds light on the history of Turkish culture, the understanding of hospitality, which is considered one of the characteristic features of the Turkish people, the importance that the Turkish society attaches to the guest, and the continuity and change in the understanding of hospitality today will be discussed. For this purpose, firstly, Divanü Lûgati't-Türk was scanned line by line and all the words, idioms, proverbs, couplets and verse pieces reflecting the guest hospitality approaches of the age, the perspective towards the guest, etiquette, presenting gifts and the basic food and beverages served were determined; Later, the importance of hospitality in Turkish culture was clarified.

Keywords: Turkish society, Dîvânu Lugâtî't-Türk, Guest, Hospitality, Change.

Başvuru/Submitted: 23 Ekim 2024

Kabul/Accepted: 2 Aralık 2024

* Öğr. Gör. Bartın Üniversitesi, Türkçe Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi, ORCID: 0009-0005-9871-5315, sevalkocaer@hotmail.com.

Giriş

XI. yy 'da Türk etnologu, folklor bilimcisi, dilcisi ve sözlükçüsü Kaşgarlı Mahmud, Karahanlı Devleti idaresi altındaki Barsgan şehrinde doğmuştur. Hayatı hakkında ancak eserindeki bazı ipuçları ve tahminlerle bilgi sahibi olabildiğimiz Kaşgarlı Mahmud, yaşamı süresince Türk illerini gezmiş, bu yerlerde gördüğü halkların dillerini öğrenmiş ve Türk dili ile ilgili olarak hazırlayacağı önemli eseri için gerekli bilgileri toplamıştır. Hayatı boyunca çağının Türklük bilimlerine hizmet etmiş olan Kaşgarlı Mahmud, ardında Türk dili ile ilgili iki eser bırakmıştır. Bu eserlerden ilki "Kitâb-ı Cevahirü'n-Nahv fi- Lugâti't-Türk" adını taşımaktadır. Eser, Türk dilinin gramer kurallarını içerir. Maalesef bugün kayıptır. Diğer eser ise bütün Türklük bilimi araştırmaları için kaynak olan Dîvânu Lugâti't-Türk'tür.

Türkçe' den Arapça' ya ansiklopedik bir sözlük mahiyetinde olan Dîvânu Lugâti't Türk, Karahanlılar döneminin en önemli eserlerinden biridir (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, XVI). 1074 veya 1077 yılında muhtemelen Bağdat'ta tamamlanan eser, barındırdığı Türkçe kelimelerin yanı sıra dönemin Türkçesinin grameri, Türk boyları ve bu boyların ağızları, Türk Tarihi, Türk coğrafyası, Türk halk edebiyatı ve folkloru, Türk mitolojisi gibi çok çeşitli alanlarda verdiği bilgiler bakımından bir Türkiyat ansiklopedisi özelliği göstermektedir (Atalay, 1985, X; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, XVI).

Türkçeden Arapçaya ilk ansiklopedik sözlük olan Dîvânu Lugâti't Türk (DLT), sadece Türk lehçeleri hakkında bilgi vermeyip aynı zamanda Türk sosyo-kültürel yapısını ele alış biçimiyle de folklor çalışmalarına kaynaklık etmektedir. Kaşgarlı, eserinde sözcüklerin anlamıyla birlikte eserine aldığı sözcükleri, cümle, atasözü, beyit, dörtlük vb. şekillerde örneklendirmiş, bazen sözcükler hakkında örnek verdikten sonra, bu sözcüğün kullanımıyla ilgili Türkler arasında anlatılan bir efsane ile eserini zenginleştirmiştir.

XI. yüzyılın kültürel, ekonomik, sosyal, tarihî, coğrafi ve dil yapısını ortaya koyan eser üzerinde birçok çalışma yapmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada ise Kaşgarlı Mahmud'un, Dîvânu Lugâti't-Türk'te kaydettiği Türk toplumundaki misafir anlayışı, misafirperverlik olgusu ve eve gelen misafirin "Tanrı Misafiri" olarak görülmesinin önemi ve günümüzdeki misafirperverlik olgusundaki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada esas itibarıyla Besim Atalay (1985) tarafından yapılan çeviri ve Ahmet Bican Ercilasun ile Ziyat Akkoyunlu'nun (2014) birlikte hazırladıkları çevirisi bu çalışmada kullanılmıştır.

2. Türk Toplumunda Misafir ve Misafirperverlik Anlayışı

Arapçadan dilimize geçen misafir ya da Türkçeleştirilmiş hâliyle konuk, kısa süre için bir başkasının evine giden ve ağırlanan kişiye verilen addır (TDK). Bu nedenle misafirlikte geçicilik söz konusudur, yani daimî olarak bir yerde kalıcı olan kişi misafir olarak adlandırılmaz.

Dîvânu Lugâti't-Türk' te konuk ile ilgili olarak "*konuklamak*" sözüne rastlanmaktadır. Bu sözün Oğuzlardan başkasının dilinde, birisinin ev sahibinin rızası olmadan bir evde geceleme anlamına geldiği belirtilmiştir (Atalay, 1985, 339).

Sözlüklerde misafir; görüşme, ziyaret, davet vb. amaçlarla birisinin evine veya bir yere gelen ve geçici olarak kalan kimse, konuk, mihman gibi anlamlara gelmektedir (Ayverdi, 2006, 2083; Doğan, 1996,777).

Misafir ağırlama geleneği diğer Türk boylarında da görülmektedir. Azeri Türkçesinde *gonag*; Başkurt Türkçesinde *kunak*, *mösafir*; Kazak Türkçesinde *konak*, *meyman*; Kırgız Türkçesinde *konok*, *meyman*; Özbek Türkçesinde *mehmân*; Tatar Türkçesinde *kunak*, *mösafir*; Türkmen Türkçesinde *mihmân* ve Uygur Türkçesinde *konak*, *mehman* (TDK) olarak yer bulan adlandırmalardan hareketle mihman ve konuk kelimelerinin daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Türk kültürünün en önemli başucu kaynaklarından biri olan Kutadgu Bilig'de "Ögdülmiş Oğurmuş'a Yemeğe Davet Etme Töresini Söyler" adlı bölümünde yer alan beyitlere baktığımızda Türklerde misafir ağırlama töresini daha sade bir şekilde görebiliriz. Bunlar:

Evin barkın, sofran ve tabakların temiz olsun. Odan minderlerle döşenmiş, yiyecek ve içeceklerin seçkin olsun. Yine, gelen misafirlerin arzu ile yiyebilmeleri için, yiyecek ve içecekler temiz ve lezzetli olmalıdır. Yemekte yenilecek ve içilecek şeyler birbirine denk ve bol olmalıdır. Misafirin içeceği asla eksik tutulmamalı ve biri biter bitmez hemen hazır bulundurulmalıdır. Çeşitli içeceklerden ister fuka, ister mizab, istersen cülengbin (gül- ballı reçel) ve cülâb (gül şerbeti) ikram et. Yemek ve içecek faslı bittikten sonra ise ziyafete gelenlere hediyeler ver. Gücün yeterse ipekli kumaşlar armağan et. Mümkün ise dış kirası ver ki gelenlerin ağız kapansın. (Arat, 2005, 331-338).

Aynı bölümün devamında Yusuf Has Hacip, misafirlğe giden, misafir ağırlayan veya bu düşünceye sahip olamayan kişilerden uzak durulması gerektiğini ve misafirperverliğin önemini şu sözlerle açıklamaktadır:

Bu yemeğe çağırınlar olur dört türlü, gidenler de yine dört türüdür ey yavru. Bunlardan biri her çağrılı olduğu yemeğe gider, aş içki içer, yer neyi verseler. Ama başkalarını evine çağırılmaz kendi evde tek başına, yalnız yer aş. Başka biri de yemeğe gider, yemeğini yer ve onu çağırır. Biri de yemeğe gitmez insanı da eve çağırılmaz. O ölüdür, onu sen diri sanma. Katılma ona sen, onunla birlikte olma (Çakan, 2016, 348-349).

Yine Kutadgu Bilig'de yer alan "Ay-Toldı'nın Kün-Toğdı Hakanın Hizmetine Geldiğini Söyler" adlı bölümünde misafirperverlik için şunları söylemektedir:

"Yabancıyı esirge, yedir içir ve iyi davran ey büyük bilge. Yabancıya iyi davrananın parlar yüzü. Misafire iyi davrananın yayılır ünü" (Çakan, 2016,57).

Orhun Kitabelerinde Göktürk Hakanı "*Türk milleti az idi çoğalttım, açtı doyurdum, çıplaktı giydirdim, kuşattım*" diyerek, Türklerin cömertlik ve misafirperverliğini tarihe kaydetmiştir (Gökalp, 1978, 206).

Dede Korkut hikâyelerinin, mukaddime bölümünde "*Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yığ*" cümlesiyle, Türklerin misafirperverliğe verdiği önemi gösterir mahiyettedir (Ergin, 2011,74).

Buna benzer bir başka örnek ise; Dede Korkut, Dirse Han'ın attan, deveden ve koçtan kestirerek İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine büyük toy (ziyafet) verip, açların doyurulduğunu, çıplakların giydirdiğini ve borçlarının ödendiğini belirtmiştir (Ergin, 2011,77-78).

Türk milli kültüründe misafirperverlik bazen o kadar abartılmış ki, ev sahibi ziyafetten sonra eşini ve çocuklarını alır ve otağından çıkardı. Konuklar ziyafet sahibinin eşyalarını ve mallarını yağma ederlerdi (buna yağmalı potlaç denilir). Bu nedenle eski Türkler arasında toy ve şölenler sayesinde fazla fakirlik görülmez, insanlar güzel giyinir, güzel yer ve aralarında fazla borçlu kimse bulunmazdı (Gökalp, 1978, 203-205).

Eski Türk toplumlarında misafirperverlik anlayışı "potlaç" geleneğinde de kendini göstermektedir. Bu ritüel misafirperverliğin bir dayanışma mekanizması olmakta ve sosyal dayanışma ruhunu canlı tutmaktadır. Potlaç, ilkelerde hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir gelenektir (Tezcan, 1989, 31). Potlaç, muhteşem bir ziyafettir. Bu ziyafette, misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa tepeler teşkil edecek kadar bakır kaplarla, yorganlık pöstekiler vesaire yığılır. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Davetliler götüremedikleri takdirde bu yığılan eşya, sahibi tarafından tahrip olunur (Gökalp, 1976, 74). Eski Türklerde bu ziyafetin karşılığı "şölen" olarak ifade edilmektedir (Gökalp, 1976, 202). Eski Türklerde şölenler ise yağma şeklindeki şölenler olarak göze çarpmaktadır. Yağma şöleni potlaç'ın azami derecesidir. Şöleni yapan bey, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek otağından çıkardı. Bütün davetliler davet sahibinin otağını, sürülerini vesair mallarını yağma ederlerdi (Gökalp, 1976, 203). Yağma şölenlerinde hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin malları yakılıp yıkılmayıp yoksul tabakalara dağıtılırdı (Tezcan, 1989: 31). Düzenlenen şölenler sayesinde en fakirler bile güzel

yemekler yer, güzel giysiler giyerlerdi. Şölenlerin düzenlenmesi eski Türklerde sosyal hayatın, yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu göstermektedir.

Nevin Halıcı, “Türk Mutfağı” adlı eserinde misafirperverlik ve yapılan izzet-i ikramları şu örnekle desteklemektedir: Beylikler döneminde, Kütahya’dan Germiyanoglu Beyliği Yakup Bey imareti, imaret mensuplarına konaklamak için gelenlere şu şekilde hizmet veriyordu:

*“Her gün iki kap yemek ve 4 ekmek.
Her gün et yemeği. Yemekler ve ekmekler nefis olacak.
Pirinç ve buğday çorbası.
Et, pilav ve ispanak, şalgam gibi sebzeler.
Un helvası, ballı kadayıf vs.
Yemeğe yetişemeyenlere; Bal, peynir ve pide.”*

Germiyanoglu’nun bu imaretinin diğer bir özelliği vardır. Diğer imaretlerde misafirlere ikram, anane icabı üç gün iken, Germiyanoglu imaretinde arzu edenler misafirlik süresini istedikleri kadar uzatabilirdi (Halıcı, 2009, 20).

İslamiyet’e göre misafirliğin süresi ev sahibine rahatsızlık verilmemesi amacıyla- üç gün olarak belirlenmiştir. Karadağ’a göre (2008, 60-61) “*Bir kimsenin misafir olması için konuk olduğu yerde belli bir süre kalması gerekir. Bu sürenin alt sınırı mevcut olmamakla beraber, en fazla kalabileceği süre üç gündür. Bu sürenin aşımında ev sahibi açısından bazı zorluklar doğabilir.*” Üç gün içinde, bilhassa ilk gün en güzel ikramlar ziyâfet nevinden yapılır, sonraki iki gün için de normal, en halkının rutin yediklerinden ikram edilir. Bu hususta hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *Kim Allâh’a ve âhiret gününe îman ederse misafirine ikram etsin. Onun câzesi (ödülü), bir gün ve bir gecedir. Ziyâfet ise üç gündür. Bundan sonrası sadakadır”.*

Türk misafirperverliğinin kökü Orta Asya’dır. Bir yabancı, yurdundan geçtiği bir Şamanist Türk’e “ben senin misafirim” demekle onun misafiri olabiliyor ve bütün ihtiyaçları da karşılanıyordu (Koca, 1977, 59). Türk geleneğinde yabancı birinin yemeğini yemenin veya yabancı birine yemek yedirmenin sonucunda insanlar arasında “tuz-ekmek hakkı” oluştuğuna inanılır. Bundan dolayı Türk töresinde sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak ve duygusal borca “tuz-ekmek hakkı” denilir. Bunun yolu ise misafir ağırlamak veya misafir olmaktan geçer. Türklerde “tuz-ekmek hakkı” deyimi; dostluk, bağlılık minnettarlık, şükran, vefa, samimiyet, fedakârlık, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve misafirperverliğin sembolleşmiş bir ifadesidir (Koca, 1977,60).

Türk halk kültüründe geniş yer tutan misafirlikle ilgili atasözlerin fazlalığı da misafire ve misafirperverliğe dair farklı bakış açılarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Misafirperverliğin öneminden bahseden ve geleneksel Türk misafirperverliğini anlatan atasözleri şunlardır:

“Misafir misafir üzerine olur, ev ev üzerine olmaz.”, “Misafir on kismetle gelir; birini yer dokuzunu bırakır.”, “Misafir kismet ile gelir” (Çobanoğlu, 2004, 31).

“Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.”, “Ev sahibi misafirin hizmetkârıdır.”, “Gelene git denilmez.”, “Konuğa hürmet eyle eğerci kâfir olsa da.”, “Konuğun rızkı ardından gelir.”, “Konuk sevenin sofrası boş kalmaz.”, “Misafirin ayağı uğurludur (Yurtbaşı, 2012, 370).

Alevi-Bektaşî geleneğinde “Mihman Ali’dir” sözü bulunmaktadır. Bu söz Alevi- Bektaşî geleneğinde gelen her misafirin Hz. Ali gelmiş gibi kabul gördüğünü belirtmektedir. Bu açıdan, Türk kültüründe önemli olan misafirperverlik, sadece geleneksel bir uygulama olarak düşünülmemeli ve dini inançtan etkilendiği göz ardı edilmemelidir. “Kaçan ki Hak Teala bir eve rahmet ve bereket virmeli olsa ol eve evvel konuk gönderir” (Tarama Sözlüğü, 1996, VII/200) ifadesi de bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

Görüldüğü üzere; Türk kültüründe misafirperverliği anlatan birçok yazılı ve sözlü eser bulunmaktadır. Bu açıdan DLT birçok konuda temel kaynak olduğu gibi misafirperverlik konusunda da başlı başına bir kaynak özelliği taşımaktadır.

3. Türk Toplumunda Misafirin Önemi

Türk toplumlarının vazgeçilmez karakteristik özelliklerinden biri, misafirperver olmaları ve misafire çok fazla önem vermeleridir. Bu nedenle Türk geleneğinde, misafiri iyi karşılamak, ağırlamak, misafire güler yüz göstermek, misafiri memnun etmek her Türk insanı için önemli ve zorunlu bir görev sayılmaktadır. Türk toplumun kültürel mirasının bir parçası olan misafirperverlik, adeta Türk kimliği ile bütünleşmiş, dini ve milli bir görev olarak benimsenmektedir. Misafirperverlik için bazı yörelerde, “Şöhret için keskin kılıç ve kırk sofraya gerekir” denilmektedir. Çünkü toplumda kabul görmenin bir yolu da misafirperver olmadan geçmektedir.

Türk toplumunda, kapıya gelen yabancı “Tanrı Misafiri” olarak kabul edilmektedir. Çünkü o Allah tarafından gönderilmiş biri olarak kabul görmekte ve misafire hizmet Allah’a yapılan hizmet olarak düşünülmektedir. Eve gelen misafir, hangi din, inanç, millet ve yaşta olursa olsun her misafir saygıya, izzet-i ikrama layık görülür, evin en güzel bölümü “Misafir Odası” olarak ayrılmakta ve her an misafir geleceği gibi önceden hazır bekletilmektedir. Türk kültür yaşantısında, misafir baş tacı edilmekte ve kutsal bir varlık olarak görülür. Bu nedenle de, Türk kültüründe misafirperverliğin göstergesi olan izzet-i ikram, çok önem verilen hususlardandır. Eve gelen misafiri, eldeki imkânları kullanarak, yedirip içirme ve kendi evlerindeymiş gibi rahat hissettirme düşüncesi Türk misafirperverliğinin bir parçasıdır.

Türklerde, fazla olan veya güzel kokan yemeklerden başkalarına ikram edilmesi “göz hakkı” olarak düşünülmektedir. İkramları, kabul etmek istemeyenlere “Hiç olmazsa bir bardak çayımızı iç!”, “İçmeden katiyen bırakmam!”, “Ölümü gör ye!” gibi cümlelerle ısrar edilmektedir. Türk kültüründe eve gelen misafir Hızır İlyas’la birlikte geldiği, düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle gelen misafir iyi karşılanır, hizmet edilir ve misafirin daha çok memnun olması amaçlanmaktadır. Türk toplumun da, elinde ne varsa en çoğunu ve güzelini misafir için çıkarma çabası bulunmaktadır. Misafir gelme ihtimaline karşı evlerde, büfede misafirlik çikolata, şeker, tatlı ve çeşitli içeceklerin hazır bekletilmesi, misafirperverlik anlayışının toplumda ne kadar büyük önem arz ettiğinin göstergesidir.

Türk kültüründe misafir ağırlama ve yemek ikram etme ile ilgili çeşitli efsaneler bulunmaktadır. “Hızır (A.S) ile İlgili Bir Efsane” adlı efsane de Türk kültüründe misafirperverlik anlayışının ne kadar önem arz ettiğini, eve gelen misafirin Hızır İlyas olabileceğini, misafire sonsuz hürmet gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir. Efsane şu şekildedir:

Evliyalar zamanında koyun alıp satan (kasap) niyeti iyi, mert, içkici bir kasap varmış. Bir gün Hızır (a.s) bu kasaba yabancı bir insan kılığında görünerek “Bu gece senin misafirin olacağım” demiş. Kasap misafirini kabul etmiş. Evinde hiçbir yiyeceği kalmayan kasap misafirini iyi ağırlayabilmek için ona: “Ne yapayım ne yersin?” diye sormuş. Misafir kılığındaki Hızır, “Otuz böbrek yapacaksın.” demiş. Elinde hiçbir şey kalmayan kasap, misafirini iyi ağırlayabilmek için ahıra inip, koyunlarının böbreklerini almış. Hızır’ın (a.s) önüne getirmiş, koymuş. Hızır (a.s) yemiş, içmiş, yatmış, gitmiş. Sonra kasap, koyunların diğer etlerinin ziyan olmaması için temizlemeye gitmiş. Kasap, gidip baktığında tüm koyunlarının hayatta olduğunu görmüş. Tüm bunlardan sonra kasap, Hızır’ı (a.s) görmek için Allaha yalvarıp yakarmış, Allah duasını kabul etmiş. Hızır (a.s) tekrar karşısına çıkmış. Hızır (a.s) tüm bunları onu sınamak için yaptığını söylemiş. Kasap da onun Hızır (a.s) olduğunu anlamış. (Sancak, 2008, 271).

Türk kültüründe bir kimsenin evinde misafir olmak için önceden tanışmış olmaya da gerek yoktur. Misafirin ev sahibine uygun olup olmadığı da önemli olmayıp, aynı milletten veya dinden olması da gerekmez. Misafir herhangi biri olabilir. Türk kültüründe misafir her kim olursa olsun hiç fark etmez, misafir onlar için baş tacıdır, Tanrı misafiri olarak görülür.

Günümüzde de bir eve misafirin gelmesi bereket, misafir kabul etmek ve ağırlamak şeref olarak kabul edilir, misafirin ettiği duanın kabul olacağına inanılmaktadır. Türk toplumunda misafirperverlik yüzyıllardır sadece gelenek olarak görülmemekte, erdemli bir davranış ve bir ibadet olarak kabul edilmektedir. İnsanların akrabalarını, arkadaşlarını veya komşularını

ziyarete gitmesi, ziyarette güzel şeylerin konuşulması ve olumlu davranışlarda bulunulması, bireyler arasındaki sevgi ve güven bağları güçlendirmekte, sosyalleşme, dostlukları pekiştirme, mutluluğu paylaşma ve eğlenme gibi birçok işleve sahip olduğu görülmektedir.

4. Dîvânu Lugâti't-Türk'te Misafir Anlayışı ve Misafirperverlik

4.1. Misafir ve Misafirperverlik ile İlgili Terimler

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün söz varlığında tespit ettiğimiz başlıca misafir anlamına gelen kelimeler, misafir ağırlama ile ilgili kullanılan terimler şunlardır:

Uma: "Eve gelen konuk." *Uma kelse kut kelir*: "Konuk gelse uğur gelir" (Atalay, 1985, 92)

Üme: "Eve inen misafir." Şu atasözünde geçer. *Üme gelse kut gelir*. Anlamı: Sana misafir gelirse beraber uğur ve bereket de gelir. Misafir mübarek tutulur, istiskal edilmez (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 44).

Görüldüğü üzere DLT' deki bazı kayıtlarda, Türk toplumunda, eve gelen kişi tanıdık veya yabancı olsun "*Tanrı Misafiri*" olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü o Allah tarafından gönderilmiş biri olarak kabul görmekte ve misafire hizmet Allah'a yapılan hizmet olarak düşünülmektedir. Eve gelen misafir, hangi din, inanç, millet ve yaşta olursa olsun her misafir saygıya, izzet-i ikrama layık görülmektedir.

Konuk: "Misafir" (Atalay, 1985, 304)

Ev içinde oturma düzeninde '*ağırlıĝ*' misafire, evin veya odanın en iyi, en önemli ve hatta mukaddes yeri olan ve '*tör*' (Atalay, 1985, 121, 221; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 528) denilen ocak başı tahsis edilirdi. *Törge keç*: "*Üst başa geç*" (Atalay, 1985, 121). *Töre yokladı*: "Sedire çıktı, sedire oturdu" (Atalay, 1985, 221).

Bir davete veya toplantıya iştirak eden kişiler yaş ya da kıdem sırasını göre oturlardır. *Kuram*: "Kuram kişiler. Sanki hakanın yanında oturur gibi sırayla oturmuş olan kimseler. Buradan alınarak '*kişiler kuram olturdılar*' denir ki '*adamlar, aşama sırasınca olturdular*' demektir" (Atalay, 1985, 413; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 660).

Konukluk ew: "Konuk için ayrılan ev, şölen evi" (Atalay, 1985, 504; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 638).

Konukluĝ ew: "Konuĝu olan ev." (Atalay, 1985, 498; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 638, 219).

Keliş: "Geliş. *Keliş barış*: Geliş gidiş. Konuk odasına '*kelişliĝ barışliĝi ew*' denir" (Atalay, 1985, 370; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 720, 370, 159).

Okış-) *Olar bir ikindi birle okıştılar*: Onlar birbirini davet ettiler (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 94).

Kelişti barışdı: *Ol manĝa kelişdi barışdı*: "O, bana geldi, ben ona gittim, birbirimize gelip gittik" (Atalay, 1985, 110; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 369).

Olar ikki konuklaşdı: "O iki kişi birbirlerine konuk oldular" (Atalay, 1985, 258; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 638).

(Konuklaş-) *Olar ikki konuklaşdı*: "O ikisinden her biri diğerini misafir etti" (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 308).

(Tünet-) *Ol konukug ewde tünetti*: "O misafiri evde bir gece yatırdı" (Ercilasun - Akkoyunlu, 330)

Ağırla- : "Başkasına ikram eden her adam için de böyle denir" (Atalay, 1985, 63, 300).

Konukladı: "Beg beni konukladı: Bey beni konuk etti" (Atalay, 1985, 339; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 485)

Er ağırlandı: "Adam ağırlandı" (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 129).

Ağırlıĝ kişi: "Halk ve bey tarafından ağırlanan adam" (Atalay, 1985, 62, 146; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 93), kaydından anlaşılacağı üzere, yönetimi temsil eden bir bey tarafından konuk kabul edilmek, saygınlık göstergesi olarak kabul edilmiştir (Özdemir, 2010, 581).

Kaçurğan kişi: “Kendisine gelen kişiyi gördüğünde kötüleşen kişi. *Bu er ol konuknu kaçurğan:* “Bu, konuğunu kaçırın adamdır. Kendisine geleni gördüğü zaman huyu kötüleşir, canı sıkılır, büyüklük taslar demektir” (Atalay, 1985, 517, Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 226).

Bu er ol kişike kıçurğan: “Kendisine konuk olarak geleni gördüğü zaman daima huysuzlaşır; kibir ve övünç gösteren bu adamdır” (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 226).

4.2. Dîvânu Lugâti-t Türk'te Misafir Anlayışı Gösteren Beyit ve Manzum Parçalar

“Körklüg tonug özünke

Tatlıg aşıg adınka

Tutgil konuk ağırlıg

Yadhsun cawıng budhunka”

“İyi elbiseyi kendin giy, lezzetli yemeği başkasına yedir, misafiri ağırla, böylece ününü herkese yaysın” (Atalay, 1985, 45, Ercilasun - Akkoyunlu, 2014,21).

Günümüzde de misafire sunulan yiyecek ve içeceğin çeşitliliği, bolluğu, gösterişi veya sunumu ekonomik gücü göstermenin yolu olarak görülmektedir. Bir kültür varlığı olan misafirperverlik, günümüzde bireyler arasındaki gücün ve statünün gösterilmesinde araç teşkil etmektedir.

“Koşnı konum ağışka

Kılgıl anğar ağırlık

Artut alıp anungıl

Edhgü tawar ogurluk”

“Hısımlarına ihsan et, onlara ikram kıl! Bir hediye alırsan daha iyi karşılık hazırla!” (Atalay, 1985,114).

“Kelse uma tüşürgil tınsın anıñ arukluk

Arpa saman yagutgil bulsın atı yarukluk”

“Sana konuk gelse onu indir, onun yorgunluğu dınsın; arpayı, samanı yaklaştır, atı dinlensin” (Atalay, 1985, 316; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 332).

“Bardı eren konuk körüp kutka sakar

Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar”

Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler gitti, bir karartı gördüğünde evini yıkan kötüler kaldı.” Bir misafir gördüğünde onu uğur ve devlet sayanlar gitti; çölde bir karartı gördüğünde konuk sanarak-gelmesin diye-çadırını yıkanlar kaldı (Atalay, 1985, 85, 384; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 40,165).

“Kolsa kalı oğraban bérgil takı azukluk

Kargış kılur umalar yunçıg körüp konukluk”

“Konuk sana uğrayarak, isterse ona azıklık ver; konuklar, konuklukta rahatsız olurlarsa ilenirler” (Atalay, 1985, 274; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 123).

“Ütrük ötün ogrılayu yüzge bakar

Elkin taşup bermiş aşıg başa kakar”

“Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri kovarak vermiş olduğu yemeği başına kakar.” Hırsız gibi konuğun yüzene gülen alçak, hileci kimseler kaldı; konuğu ağırlar, verdiği yemeği başına kakar (Atalay, 1985,102; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 50).

“Kelse kalı yarlıg bolup yuncıg uma

Keldür anuk bolmış aşıg tutma uma”

“Sana yoksul bir konuk gelirse onun önüne hazır bulunan yemeği önüne getir, onun işini ihmal etme” (Atalay, 1985, 93; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 44).

4.3. Dîvânu Lugâti-t Türk'te Misafir Anlayışını Gösteren Atasözleri

“Anuk utru tutsa yokka sanmas: Hazır olan öne konsa yok sayılmaz”

“Yemekten ne hazırsa konuğun önüne koymakla yemek verilmemiş sayılmaz.” Bu sav, ev sahibinin gücü yettiği şeyi hazırlayabilmesi için söylenir (Atalay, 1985, 68).

“Uma kelse kut kelir: Konuk gelse uğur gelir.”

“Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir.” Konuk iyiliğe belge sayılır, yüksünülmez” (Atalay, 1985, 92; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 44).

“Endik uma ewlikni ağırlar: Şaşkın konuk ev sahibini ağırlar”

Bu savla, ağırlamanın konuk için olduğu bildirilmek istenir. Aslında misafiri ağırlamak vaciptir (Atalay, 1985, 106).

“Bariğ otu tutsa yokka sanmas: Var olan öne konsa yok sayılmaz.”

“Konuğa hazır olan şey sunulsa, bir şey verilmemiş sayılmaz” (Atalay, 1985, 28).

“Ewlig todhgursa közi yokla bolur: Ev sahibi konuğun karnını doyursa gözü yolda olur.”

Bu sav ziyafetten sonra ev sahibinden gitmek için özür dileyen kimse hakkında söylenir (Atalay, 1985, 177; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 283).

“Kış konukı ot: Kışın misafir ağırlamak ateş ile olur” (Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 144).

4.4. Dîvânu Lugâti-t Türk'te Misafirperverlik ve İzzet-i İkrâm

Dîvânu Lugâti't-Türk'te ve şuan ki Türk kültüründe de misafirperverliğin göstergesi olan izzet-i ikrama, çok önem verilmektedir. Misafiri eve davet etme, eve gelen misafiri eldeki imkânları kullanarak, yedirip içirme ve kendi evlerindeymiş gibi rahat hissettirme düşüncesi Türk misafirperverliğinin bir parçası olduğuna Dîvânu Lugâti-t Türk' teki şu terimlerde rastlamaktayız:

Uwut: “Ütanma, sıklıma” demek iken, bu söz aynı zamanda “Yemeğe veya beyin yanına çağırma, davet” (Atalay, 1985, 51) anlamına gelmiştir.

Tanğuk: “Hakanlar sefere çıktığında onlara yemek ve yemeğe benzer verilen armağan” (Atalay, 1985, 365; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 519).

İşküm: “Sarayda hanlar için kurulan büyük çanak gibi ayaksız sofrâ.” (Atalay, 1985, 107).

Aşadı: Er aş aşadı: “Adam yemek yedi” (Atalay, 1985, 365).

Boşuğ: “Hanın elçiye dönüp gitmesi izin vermesi; elçiye verilen bahşış dahi böyledir. Bunun gibi hısımlardan biri uzaktan geldiği zaman, dönüşünde şölen yapılır; bütün hısımlar ve başkaları çağrılır; sonra birtakım armağanlar sunularak gitmelerine izin verilir. Böylece birlikte yenilen yemeğe ‘boşuğ aşı’ denir, ‘izin yemeği’ demektir” (Atalay, 1985, 372; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 379).

Kençliyü: “Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır” (Atalay, 1985, 438; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 764, 727). Kâşgarlı'nın ‘kençliyü’ açıklamasında verdiği bilgi dikkate değer niteliktedir. Demek ki, XI. asırda, eski çağlardaki ‘potlaç’ın bir geleneği olarak ‘kençliyü’ denilen ‘han-ı yağma’ sofrası yapılıyordu (İnan, 1998, 646).

“Turgan uluğ işlaka

Tergi urup aşlaka

Tumluğ kadir kışlaka

Kodhti eriğ umduru”

“Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofrâ seren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı.” ‘O kimse, büyük işlere kalkıştırdı, şiddetli kış aylarında bile sofrâ serer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayranı ve seleklerini umar bir halde bıraktı’ (Atalay, 1985, 54).

4.5. Dîvânu Lugâti-t Türk'te Misafirperverlik ve Hediyeleşme

Dîvânu Lûgati't-Türk'ün söz varlığında tespit ettiğimiz başlıca armağanlar ve armağanlaşma şekilleri şunlardır:

Belek: “Armağan, hediye” (Atalay, 1985, 408). *Belek*: “Konuğun hısımlarına getirdiği armağan, Bir yerden başka bir yere gönderilen armağana da böyle denir” (Atalay, 1985, 385;

Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 338). “*Ol manğa belekledi: O, bana armağan verdi*” (Atalay, 1985, 340).

Bıçış: “Büyüklerin konukluğuna, düğününe, davetine gidenlere verilen ipekli kumaş” (Atalay, 1985, 366).

Tuzgu: “Yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak çıkardıkları yemek” (Atalay, 1985, 424; Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, 573). “*Ol manğa tuzgulandı: O, bana yemek hediye etti*” (Atalay, 1985, 201).

“*Kardunı yinçü sakınmanğ*”

Tuzgunı mançu sezinmenğ”

“Fındık büyüklüğünde donmuş olan buz parçalarını inci, armağan edilen yemeği iş ücreti sanma” (Atalay, 1985, 419).

5. Günümüzdeki Misafirperverlik Anlayışındaki Değişmeler

Misafirperverlik günümüzde unutulmaya yüz tutmuş en önemli değerlerimizden biridir. Modernleşmenin getirdiği bazı olumsuz sonuçlardan etkilenen toplum yaşamının giderek bireyselliğe doğru kaydığı görülmektedir. Köyden kente göçle birlikte yaşanan hayat mücadelesi, büyük şehirlerde ve metropol kentlerde var olan güvenlik sorunu gibi hususlar misafirliği giderek azaltmakta ve geleneksel misafirlik anlayışına büyük darbe vurmaktadır.

Geleneksel Türk misafirlik anlayışının geçmişi İslamiyet’in kabulünden çok daha eskiye dayanır. Türk halk kültüründe geleneksel misafirliği ve bununla birlikte kapıya gelenin geri çevrilmediğini anlatan en güzel deyimlerden bir tanesi “Tanrı misafiri” deyimidir. Bu tabir, ansızın gelen tanıdık ya da tanımadık kişiler için kullanılmakta olup günümüzde hâlen geçerliğini korumaktadır. Darda kalan, kalacak yeri olmayan veya yiyecek-icecek yönünden sıkıntı çeken kimselerin herhangi bir kapıyı çalıp “Tanrı misafiriyim.” deyip ihtiyacını söylemesi neticesinde o kişinin geriye boş çevrilmediği bilinmektedir. Teknolojinin ve modern yaşam biçiminin büyük oranda baltaladığı misafirlik günümüzde daha çok kırsal kesimlerde devam etmektedir. Bu nedenle şehir merkezlerinde “Tanrı misafiri” denilerek çalınan kapılar yok denecek kadar azdır. Bunda elbette güvenlik meselesi önemli bir etkidir (Altunbay, 2016, 360).

Günümüzde bireylerin yaşantısında önemli yere sahip olan günler ya da kutlama zamanları popüler kültürün etkisi ile değişime uğramaktadır. Özellikle doğum günü kutlamaları, kadınların evde ya da cafelerde yaptığı altın veya dolar günleri, baby showerlar, konsept partileri popüler kültürle Türk kültür yaşantısına giren özel günlerden bazılarıdır. Bu özel günler ve kutlamaların değişimi; gelenek, görenek ve kültürel değerlerimizi de etkilediği görülmektedir. Türk kültürünün önemli değerlerinden biri olarak kabul edilen misafirperverliği de bu değişim ve dönüşümden etkilendiği görülmektedir.

Bu tür kutlamalarda ve günlerde bireyler misafirlerini evlerinde ağırlama alışkanlıkları değişmektedir, gelecek olan misafir için çok çeşit yiyecek, içecek ve hediyeleri hazırlamayı bırakmakta ve misafiri memnun etme isteği en üst sıralarda olmadığı görülmektedir. Doğum günü kutlamaları, kadınların yaptığı altın veya dolar günleri, baby showerlar, konsept partileri gibi günümüzün yoğun olarak kutladığı özel günler çoğunlukla cafe veya restotantlarda gerçekleştirilmektedir. Altın ve dolar günlerinde kadınların da, bin bir zahmetle hazırladıkları yiyecek içecekleri misafirlere sunmayı çoğunlukla bıraktıkları gözlemlenmektedir.

Günümüzde misafirliğe gittiğimizde ya da evimize misafir geldiğinde değişime uğramış nezaket kurallarımızda bulunmaktadır. Evimize gelen misafirin yanında bazı ev sahibinin televizyon izlemesi, telefonla uğraşması veya başka bir şeylerle uğraşması ve gelen misafirin sohbet etmeden Wİ-Fİ şifresi sorması nezaket kurallarına uymamakta ve Türk örf ve adetlerine ters düşmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda DLT’ den yola çıkarak, Türk toplumunda misafirperverlik olgusunun ne kadar büyük öneme sahip olduğunu belirtebiliriz. Türk toplumunda, misafir baş tacı edilmekte,

eve gelen misafirin memnun edilmesi için her türlü özverinin yapıldığı tespit edilmiştir. DLT' de misafir anlayışını yansıtan terimlere, şiir örneklerine, atasözlerine, eve gelen misafire verilen hediyelere, sunulan yemeklere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca, günümüzde özellikle şehirlerde misafirperverlik kültüründe değişimlere uğradığını görmüş olsak da, misafirperverlik Türk toplumu için milli bir görev sayılmaktadır. Geçmişten günümüze misafir anlayışındaki devamlılık, kültürel devamlılığın bir işaretidir.

Eski Türk geleneğinde DLT' den hareketle, misafir ağırlamanın önemli olduğu anlaşılmaktadır. Gelen misafire saygı ve hizmette kusur edilmediği, en iyi şekilde ağırlandığı, kendisine hediyeler takdim edildiği ve dolayısıyla karşılıklı saygı ve sevginin sürüp gittiği aynı şekilde gelen misafirin de ev sahibine saygılı olduğu, onun şanını yücelttiği, saygıda kusur etmediği ve XI. yüzyılda da misafirperver olmayan insanların toplumda var olduğu görülmüştür. Ancak Kaşgarlı Mahmud DLT' de evlerde musluktan akan suyun, elektriğin, yemek pişirmek için gazın, buzdolabının, çamaşır makinesinin, olmadığı, her şey insan emeği ile yapıldığı bir dönemde misafir ağırlamaktan büyük bir zevk alındığını, misafire gereken önemi vermeyen bireylerin, nasıl kınandığını eserine kaydetmiş ve Türk toplumuna misafirperver olmayı öğütlemiştir. Günümüzde toplumunun gelişen teknoloji ve ulaşım şartlarına rağmen, kültürel değerlerimizde gerileme olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Ayrıca DLT' de ve diğer birçok yazılı eserimizde bahsedilen misafirperverlik gibi önemli bir değer günümüzde yok olmaması için değerler eğitimi için kılavuz kabul etmek tıpkı misafirperverlik gibi birçok değerın kazandırılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü misafirperverlik kendi içinde birçok değeri barındırmaktadır. Dostluk, arkadaşlık, yardımseverlik, vefa, saygı, sevgi, dürüstlük vb. gibi birçok değer, misafirperverliğin içinde yer almaktadır.

Kaynaklar

- Altunbay, Müzeyyen. "Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik Ve İzzeti İkrâm". *Akademik Bakış Dergisi* 56 (2016): 359-371.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* I, II, III. Ankara: TDK Yayınları, 1985.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.
- Çakan, Ayşegül. *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2004.
- Dilaçar, Agop. *Kutadgu Bilig*, Ankara: TDK Yayınları, 2005.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Ercilasun, Ahmet Bican - Akkoyunlu, Ziyat. *Kaşgarlı Mahmud Dîvanü Lugâti-t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı-1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Halıcı, Nevin. *Türk Mutfağı*, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2009.
- İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Karadağ, Büşra. *Sünnette Misafirlik ve Misafir Ağırlama*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, (2008).
- Koca, Salim. "Türklerde Tuz-Ekmek Hakkı". *Millî Kültür* 7 (1977):57-61.
- Özdemir, Nebi. "Divanü Lûgat-it Türk'ün Uluslararası İlişkiler Boyutu". *II. Uluslar arası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri Kâşgarlı Mahmud ve Dönemi*. (28-30 Mayıs 2008, Ankara).573-600. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Sancak, Nuriye. *Mardin Efsaneleri*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, , Sakarya, (2008).
- Tarama Sözlüğü* VII. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996.

Tezcan, Mahmut. "Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, (1989): s. 29-36.

Yurtbaşı, Metin. *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Özdemir Yayıncılık, 2012.

İnternet Kaynakları

Türk Lehçeleri Sözlüğü,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_lehciler&view=lehciler adresinden erişilmiştir.

Erişim tarihi: 05.04.2018.